

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

21 lutego 2024 r.

Sąd Najwyższy w Izbie Cywilnej w składzie:

SSN Jacek Grela (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Beata Janiszewska

SSN Marcin Łochowski

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym 21 lutego 2024 r. w Warszawie
skargi kasacyjnej M. K.

od wyroku Sądu Apelacyjnego w Katowicach

z 23 października 2020 r., I ACa 630/19,

w sprawie z powództwa M. K.

przeciwko M. K. i E. U. o ustalenie,

**uchyla zaskarżony wyrok w części, tj. w punktach 1 i 2
i w tym zakresie sprawę przekazuje Sądowi Apelacyjnemu
w Katowicach do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia
o kosztach postępowania kasacyjnego.**

Beata Janiszewska Jacek Grela Marcin Łochowski

UZASADNIENIE

Wyrokiem z 5 kwietnia 2019 r. Sąd Okręgowy w Katowicach oddalił powództwo M. K. przeciwko E. K., A. K. i E. U. o ustalenie nieważności umowy darowizny zawartej między pozwanymi 18 sierpnia 2016 r.

Wyrokiem z 23 października 2020 r. Sąd Apelacyjny w Katowicach oddalił apelację powoda.

Sąd drugiej instancji ustalił, że A. K. i E. K. umową z 18 sierpnia 2016 r. darowali córce E. U. spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu mieszkalnego nr [...] położonego w Ł. przy ulicy [...] o łącznej powierzchni użytkowej 49,16 m² wraz z udziałem wynoszącym 2/60 części w prawie użytkowania wieczystego gruntu oraz udziałem wynoszącym 2/60 części we własności znajdującego się na tej nieruchomości zespołu sześciu boksów garażowych. Prawa te objęte były małżeńską wspólnością ustawową darczyńców. Z kolei E. U. oświadczyła, że darowiznę przyjmuje i zobowiązała się do sprawowania nad rodzicami opieki w chorobie i starości, wyrażając jednocześnie zgodę na bezpłatne, dożywotne ich zamieszkiwanie w lokalu mieszkalnym stanowiącym przedmiot ww. umowy.

Sąd Rejonowy w Mikołowie prowadzi postępowanie w sprawie z powództwa E. U. przeciwko M. K. o opróżnienie ww. lokalu mieszkalnego. Powódka wywodzi swoje roszczenie z przysługującego jej spółdzielczego prawa do lokalu (ochrony prawa własności). M. K. domaga się oddalenia powództwa w tamtym postępowaniu zarzucając, że oświadczenia woli zarówno A. K., jak i E. K. jako darczyńców są dotknięte nieważnością z uwagi na to, iż w chwili ich składania, w kontekście zdrowotnym, znajdowali się w stanie wyłączającym możliwość świadomego albo swobodnego powzięcia decyzji i wyrażenia ich woli.

Sąd Apelacyjny uznał, że powód nie ma interesu prawnego w ustaleniu nieważności umowy darowizny.

Zdaniem Sądu drugiej instancji uwzględnienie niniejszego powództwa nie prowadziłoby do ochrony praw i interesów powoda w sposób definitywny. Wydanie korzystnego dla niego wyroku nie doprowadzi bowiem do zakończenia sprawy o opróżnienie lokalu, toczącej się pomiędzy nim a E. U. Stan niepewności prawnej może zostać usunięty właśnie w sprawie o eksmisję, w ramach podjętej przez powoda obrony i podniesionych przez niego zarzutów.

Powyższe orzeczenie zaskarżył skargą kasacyjną powód, zarzucając:

1. naruszenie prawa materialnego, tj. art. 189 k.p.c. w zw. z art. 82 k.c. przez błędną wykładnię;

2. naruszenie prawa materialnego, tj. art. 6 k.c. przez błędne zastosowanie polegające na przyjęciu, że powód nie wykazał istnienia interesu prawnego w wytoczeniu powództwa o stwierdzenie nieważności umowy darowizny;

3. naruszenie prawa materialnego, tj. art. 82 k.c. polegające na niezastosowaniu tego przepisu na skutek zaniechania ustalenia okoliczności przesądzających o wystąpieniu materialnoprawnych przesłanek do jego zastosowania;

4. naruszenie prawa procesowego, tj.: art. 365 § 1, art. 366 w zw. z art. 189 k.p.c. przez błędną wykładnię;

5. naruszenie prawa procesowego, tj.: art. 378 § 1 w zw. z art. 382 oraz art. 327¹ § 1 w zw. z art. 391 § 1 k.p.c. przez nierozpoznanie sprawy w granicach apelacji, w zakresie w jakim kwestionowany był brak rozpoznania istoty sprawy przez Sąd pierwszej instancji;

6. naruszenie prawa procesowego, tj.: art. 217 § 3 w zw. z art. 227 k.p.c. polegające na oddaleniu wniosków dowodowych zgłoszonych przez strony, które zmierzały do wyjaśnienia istotnych okoliczności sprawy w kontekście roszczenia głównego, a zwłaszcza przesłanek nieważności umowy darowizny.

We wnioskach skarżący domagał się uchylenia zaskarżonego wyroku w zakresie oddalającym jego apelację oraz rozstrzygającym o kosztach postępowania apelacyjnego oraz uchylenia w całości poprzedzającego go wyroku Sądu Okręgowego i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi pierwszej instancji.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna okazała się uzasadniona.

Podstawową kwestią wymagającą rozstrzygnięcia było ustalenie, czy w okolicznościach rozpoznawanej sprawy powodowi przysługiwał interes prawny

w wytoczeniu powództwa o ustalenie nieważności umowy darowizny. Zdaniem Sądu drugiej instancji nie było takiego interesu, ponieważ powód może go zrealizować w wystarczający sposób w sprawie o eksmisję.

Zgodnie z art. 189 k.p.c. powód może żądać ustalenia przez sąd istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego lub prawa, gdy ma w tym interes prawny. W orzecznictwie Sądu Najwyższego zdecydowanie dominuje stanowisko, że sformułowanie żądania jako zmierzającego do ustalenia (stwierdzenia) nieważności lub nieistnienia czynności prawnej (umowy) stanowi często stosowany, ale niezbyt precyzyjny skrót myślowy, utożsamiający zdarzenie prawne mające być źródłem stosunku prawnego z tym stosunkiem; żądanie takie należy kwalifikować w drodze jego wykładni jako zmierzające do ustalenia nieistnienia stosunku prawnego, który miałby wynikać z tej czynności prawnej, a okoliczności, które są powoływane jako motywacja dla twierdzenia o nieważności lub nieistnieniu czynności prawnej (umowy) – jako jego podstawę faktyczną (zob. np. uchwały: z 23 września 2010 r., III CZP 57/10, OSNC 2011, nr 2, poz. 14, i z 15 września 2020 r., III CZP 87/19, OSNC 2021, nr 2, poz. 11, oraz wyroki: z 6 listopada 2015 r., II CSK 56/15; z 17 lutego 2016 r., III CSK 148/15; z 10 maja 2021 r., I CSKP 64/21, OSNC 2022, nr 3, poz. 28, oraz z 20 czerwca 2022 r., II CSKP 701/22).

„Interes prawny”, będący przesłanką skutecznego wystąpienia z żądaniem ustalenia prawa lub stosunku prawnego istnieje wówczas, jeżeli sam skutek, jaki wywoła uprawomocnienie się wyroku ustalającego zapewni powodowi ochronę jego prawnie chronionych interesów, czyli definitywnie zakończy spór istniejący lub prewencyjnie zapobiegnie powstaniu takiego sporu w przyszłości. Powód ma interes prawny w żądaniu ustalenia, jeżeli powództwo o ustalenie istnienia prawa jest jedynym możliwym środkiem jego ochrony, jeżeli powód może uczynić zadość potrzebie ochrony swej sfery prawnej przez samo ustalenie istnienia bądź nieistnienia stosunku prawnego lub prawa (zob. wyrok SN z 9 lutego 2012 r., III CSK 181/11, OSNC 2012, nr 7-8, poz. 101).

Zarazem jednak w dotychczasowym orzecznictwie Sądu Najwyższego wyjaśniono, że interes prawny w rozumieniu art. 189 k.p.c. nie istnieje, gdy już jest możliwe wytoczenie powództwa o świadczenie, chyba że ze spornego stosunku

prawnego wynikają jeszcze dalsze skutki, których dochodzenie w drodze powództwa o świadczenie nie jest możliwe lub nie jest jeszcze aktualne (zob. wyrok z 30 października 1990 r., I CR 649/90). Mimo istnienia prawa do zażądania spełnienia świadczenia (wytoczenia powództwa o świadczenie) lub skorzystania z innego środka ochrony prawnej (np. powództwa o pozbawienie wykonalności tytułu wykonawczego) interes prawny w zgłoszeniu ustalenia prawa lub stosunku prawnego istnieje, jeżeli wyrok uwzględniający żądanie świadczenia nie zapewnia pełnej ochrony prawnej dłużnikowi (zob. wyrok SN z 17 kwietnia 2015 r., III CSK 226/14). Jeżeli zatem spór o świadczenie nie może rozstrzygać o wszystkich uprawnieniach istotnych z perspektywy ochrony sfery prawnej powoda (wyrok nie będzie wyczerpywał wszystkich płaszczyzn istniejącego sporu objętego stosunkiem prawnym, którego dotyczy żądanie ustalenia), to przyjąć należy, że powód ma interes prawny w zgłoszeniu żądania ustalenia (zob. np. postanowienia SN: z 22 stycznia 2024 r., I CSK 6271/22, i z 23 stycznia 2024 r., I CSK 383/23).

Należy zauważyć, że w sprawie z powództwa E. U. przeciwko M. K. o opróżnienie lokalu mieszkalnego, które opiera ona na przysługującym jej spółdzielczym prawie do lokalu (ochronie prawa własności), powód (pozwany w tamtym postępowaniu) domaga się oddalenia powództwa, powołując się na wady oświadczeń woli darczyńców, wynikające z art. 82 k.c. Jego obrona została zatem oparta na zarzucie wadliwości czynności prawnych.

Zgodnie z art. 251 k.c. do ochrony praw rzeczowych ograniczonych stosuje się odpowiednio przepisy o ochronie własności. Zawarte w przytoczonym przepisie szerokie odesłanie do odpowiedniego stosowania przepisów o ochronie własności dotyczy nie tylko roszczenia windykacyjnego (art. 222 § 1 k.c.) i negatoryjnego (art. 222 § 2 k.c.), ale także przepisów regulujących rozliczenia między właścicielem a posiadaczem rzeczy (art. 224-226 k.c.; zob. postanowienie SN z 21 lutego 2008 r., III CZP 145/07).

W rezultacie podniesienie przez powoda w sprawie o opróżnienie lokalu (wydanie rzeczy) zarzutu opartego na wadliwości czynności prawnych darczyńców, mogłoby jedynie wywołać skutek, w postaci uwzględnienia powództwa bądź jego oddalenia, tylko w tamtym postępowaniu. Rozstrzygnięcie to nie rzutowałoby na inne

ewentualne roszczenia wynikające ze spornego stosunku prawnego. Zapadłe orzeczenie nie miałoby w tym zakresie przymiotu tzw. mocy wiążącej. Należy bowiem zauważyć, że co do zasady moc wiążąca wyroku nie powoduje związania innych sądów ustaleniami faktycznymi lub ocenami prawnymi, które legły u podstaw wydanego wcześniej orzeczenia dotyczącego tego samego stosunku prawnego. Przepis ten dotyczy wyłącznie ściśle rozumianego przedmiotu rozstrzygnięcia, wyrażonego w sentencji zapadłego w sprawie orzeczenia (zob. np. postanowienia SN: z 30 marca 2023 r., I CSK 3196/22, i z 16 maja 2023 r., I CSK 5967/22).

Istniejące między stronami stosunki nie wykluczają np. roszczeń uzupełniających bądź o zwrot nakładów. Zawsze w każdym kolejnym postępowaniu może pojawiać się zarzut nieważności umowy darowizny z 18 sierpnia 2016 r., a w konsekwencji wątpliwość dotycząca wadliwości tej umowy. Wobec tego należy przyjąć, że rozstrzygnięcie zapadłe w niniejszej sprawie zarówno pozytywne, jak i negatywne dla powoda, pozwoli na przyszłość ustabilizować w aspekcie podmiotowym stosunki prawne związane ze spółdzielczym własnościowym prawem do lokalu mieszkalnego. W tym stanie rzeczy wyrok, który zapadnie w sprawie o opróżnienie lokalu, nie będzie wyczerpywał wszystkich płaszczyzn istniejącego sporu objętego stosunkiem prawnym, którego dotyczy żądanie ustalenia. Prowadzi to do wniosku, że zachodzą podstawy do przyjęcia, iż powód ma interes prawny w rozumieniu art. 189 k.p.c. w zgłoszeniu żądania ustalenia nieważności czynności prawnej.

Pozostałe zarzuty skargi kasacyjnej wychodzące poza zakres analizy interesu prawnego, w tych okolicznościach, należy uznać za przedwczesne.

W tym stanie rzeczy orzeczono, jak w sentencji, na podstawie art. 398¹⁵ § 1 i art. 108 § 2 w zw. z art. 391 § 1 i art. 398²¹ k.p.c.

[SOP]

[ał]

